

TÜRK LEHÇELERİ ARASINDA SÖZCÜK ALIŞ VERİŞİ VE SÖZ VARLIĞI DEĞİŞİMİ: OSMANİYE TATAR AĞZI ÖRNEĞİ

*Ercan ALKAYA**

ÖZET

Bir dilin söz varlığının temelini teşkil eden temel söz varlığı, her dilde kuşaktan kuşağa aktararak yayılan, insan hayatında birinci derecede öneme sahip olan, insana ve çevresine ait önemli kavramları yansıtan sözcüklerdir. Vücutla ilgili sözcükler, doğayla ilgili kavramlar, renk bildiren sözcükler, hayvan adları, sayılar, en çok kullanılan fiiller, manevî kültüre ait dinle, kutsal kavram ve kişilerle, gelenek, göreneklerle ilgili sözcükler temel söz varlığı oluşturan unsurlardır.

Bu çalışmada Kazan, Orenburg ve Samara bölgelerinden 1884'ten sonra göç edip Eski şehir ili Çifteler ilçesinin Osmaniye köyüne yerleşen Kazan Tatar Türklerinin dilindeki söz varlığı değerlendirilmiştir. Kazan ve çevresinden Türkiye'ye göç eden Tatar Türklerinin dil özellikleri/lehçeleri, bu bölgede meskun olan Osmanlı boyuna mensup yerli halktan önemli ölçüde etkilenmiştir. Ses ve ekil özellikleri büyük oranda korunmakla birlikte, özellikle söz varlığı önemli ölçüde yerli dilden veya Türkiye Türkçesinden etkilenerek değişmiştir.

Osmaniye Tatar Türklerinin temel söz varlığındaki değişimler çeşitli bakımlar altında değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Türkçe, Tatar, Türkiye, Osmaniye, söz varlığı, temel kelime.

WORD BORROWING AND VOCABULARY EXCHANGE IN TURKISH DIALECTS: CASE OF OSMANİYE TATAR DIALECT

ABSTRACT

The basic vocabulary which constructs the main vocabulary of a language is the word that is transferred from generation to generation in every language, has importance of first degree and reflects important concepts about mankind and his environment. The words dealing with body, color, and concepts about nature, animal names, numbers, and the most used verbs, words of holy concepts and persons and traditions consist of basic vocabulary of a language.

* (Yrd. Doç. Dr.), Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi. E-mail: ealkaya@firat.edu.tr

In this study, the change in vocabulary of Kazan Tatar Turks, who migrated from Kazan, Orenburg and Samara regions and inhabited in the village of Osmaniye of Çifteler, Eski ehir after 1884, was investigated. The dialects of Tatar Turks who migrated from Kazan and its surrounding area were affected by the local people who have been living in that region. Though they still protect phonetical and morphological features of their language, it was affected by the local dialect and Turkey Turkish.

The main changes in the vocabulary of Tatar Turks in Osmaniye village were evaluated under several headings.

Key words: Turkish, Tatar, Turkey, Osmaniye, Vocabulary, basic word.

Dil ili kileri ve etkile imleri, bir arada ya ama sürecinin do urdu u kaçınılmaz bir sonuçtur. Ba tan beri bir arada ya ayan topluluklarda oldu u gibi, dünyanın farklı bölgelerinde ya ayan topluluklar daha sonra bir arada ya ama durumunda kalınca, birbirlerinin dillerinden etkilenirler.

Dillerin farklı lehçe ve a ızları olabilir. Türk dili de bugün farklı co rafyalarda çe itli lehçelerle varlı mını sürdürmektedir. 13. yüzyıla kadar tek bir yazı dili olarak gelen Türkçe, bu yüzyıldan sonra Kuzeydo u ve Batı (Güneybatı) Türkçesi ekinde adlandırılan iki kola ayrıldı tır. XV. yüzyıldan itibaren de Türk yazı dili, Kuzey (Kıpçak), Do u (Ça atay) ve Batı (Osmanlı) ekinde adlandırılan üç kol haline gelmi ve 20. yüzyıla kadar bu ekinde geli mi tir. Co rafi farklılıklar, boy özellikleri, göçler, sava lar, kom uluk ili kileri, edinilen yeni inanç sistemleri ve dinler, girilen farklı kültür çev0orra

Japonya gibi dünyanın çok de i ik bölgelerine gitmek durumunda kalmı lardır (Öner 1998, XXVIII-XXXI).

Tatar Türklerinin göç ettikleri ülkelerden biri de Türkiye'dir. Bugün ba ta Eski ehir ve Kütahya olmak üzere Bursa, Samsun, Ankara, Aydın, stanbul, Trabzon, Sivas, Konya gibi Türkiye'nin çe itli illerinde ya ayan Kazan Tatarları bulunmaktadır (Ocaklı 2002, 897-904). Türkiye'de 4-5 bin civarında Tatar Türkünün oldu u söylenmekle birlikte çe itli belgelere göre bu sayı 10.000'i a maktadır (Ocaklı 2002, 905). Siyasi baskılar yüzünden çe itli dini ve milli endi elerle Türkiye'ye göç eden ve Eski ehir ilinin Çifteler ilçesine ba lı Osmaniye köyünde ya ayan Tatar Türkleri de Kazan Tatarlarının bir bölümüdür.

Kazan, Orenburg ve Samara bölgelerinden 1890'lı'yıllardan sonra göç edip Eski ehir ili Çifteler ilçesinin Osmaniye köyüne yerle en Kazan Tatar Türklerinin (Özkan 1997, 4-5) a zına ait metinler 1984 yılında Fatma Özkan tarafından derlenmi ve daha sonra Fatma Özkan'ın bu çalı ması "Osmaniye Tatar A zı" adıyla 1997 yılında TDK tarafından basılmı tır.

Kazan ve çevresinden Türkiye'ye göç eden Tatar Türklerinin dilleri, bu bölgede meskun olan O uz boyuna mensup yerli halktan önemli ölçüde etkilenmi tir. Ses ve ekil özellikleri büyük oranda korunmakla birlikte, özellikle söz varlı ı önemli ölçüde yerli a ızlardan veya ölçünlü Türkiye Türkçesinden etkilenerek de i ime u ramı tir.

Bu çalı mada daha çok temel kelimelerde görülen de i iklikler üzerinde durulacaktır. Tatar Türkçesi ve Türkiye Türkçesi her ikisi de Türkçenin bir kolu olmasına ra men farklı co rafyalarda ya ama, sava lar, kom uluk ili kileri, boy özellikleri vb. sebepler dolayısıyla söz varlı ı arasında çe itli farklılıklara sahiptir. Türkiye'ye göç eden Tatar Türklerinin a ızlarında yüz yıllık bir sürede temel kelimelerin bazılarında de i iklik olmu tur.

Söz varlı ı, sözcükbilimin (lexicologie) bir dalı olup (Aksan 1998, 14) bir dilin bütün kelimelerini; bir ki inin veya bir toplulu un söz da arcı nda yer alan kelimelerinin toplamını (Korkmaz 1992, 100) içine alır. Söz varlı ı Türkçe Sözlük'te de "Bir dildeki sözlerin bütünü, söz hazinesi, söz da arcı ı, sözcük hazinesi, vokabüler, kelime hazinesi (Türkçe Sözlük 2005, 1807)" olarak tanımlanmı tır.

Bir dilin söz varlı ının temelini te kil eden, "çekirdek sözcükler", "kalıt sözcükler" olarak da adlandırılan temel söz varlı ı, her dilde ku aktan ku a a aktarılarak ya ayan, insan hayatında birinci derecede öneme sahip olan, insana ve çevresine ait önemli kavramları

yansıtan sözcüklerdir (Aksan 1998, 17). Temel sözcükler, bir dilin varlığını ve kimliğini temsil ederler (Buran 2001, 82). Vücutla ilgili sözcükler, doğayla ilgili kavramlar, renk bildiren sözcükler, hayvan adları, sayılar, en çok kullandığımız fiiller, manevî kültüre ait dinle, kutsal kavram ve kişilerle, gelenek, göreneklerle ilgili sözcükler temel söz varlığını oluşturan unsurlardır.

Dilbilimciler bir dilin söz varlığında yer alan temel sözcüklerin 2000 dolayında olduğunu söylemektedirler (Aksan 1998, 20). Temel söz varlığı dilde en az de ikli e u rayan ö elerdir. Temel söz varlığına ait sözcüklerin 1000 yılda ancak % 19'unun de i ti i, % 81'inin korunduğu ifade edilmektedir (Aksan 1998, 17).

Bir dilin söz varlığını meydana getiren sözcükler, bir kavramın yalnız o dildeki ses karışımını meydana getirmez, aynı zamanda o dili konuşan toplumun kavramlar dünyasını, maddi ve manevi kültürünü, dünya görüşünü, olayları ve kavramları algılayış biçimini de ortaya koyar. Yeryüzündeki varlıklar, kavramlar birçok yerde aynı oldu u halde, bunların adlandırılması ve kapsamaları dilden dile farklılık gösterir (Aksan 1996, 7). Bu yüzden her dilin söz varlığı kendi içinde de i ik biçimlerde ekillenir.

Söz varlığındaki farklılık yalnız de i ik kökenlere ait dillerde değil, aynı dilin ayrı lehçelerinde hatta ağızlarında da görülür. Bu bağlamda Türk lehçeleri de söz varlığındaki çeşitliliği ve zenginliğiyle bir hazine konumundadır.

Dil ilikileri içindeki kaynaklardan biri de ödünç kelimelerdir. Ödünç kelime alı veri i daha çok aynı dil ailesi ya da aynı dilin çeşitli katmanları arasındaki iç alıntılardır. Bu tür alıntılarda alınan kelimeler ses, ekil ve anlam yönünden pek de ikli e u ramazlar. Dillerin beslendiği bu kaynaklar "dillerin hayat damarları" olarak değerlendirilir (Karaağaç 2002, 103-104). Bu bağlamda yüzyıllar içerisinde Türk lehçelerinin zamanla birbirlerini etkiledikleri ve karışıklık olarak kelime alı veri iinde buldukları görülür.

Türkiye Türkçesi ağızlarının yapısı ve söz varlığı, genel özellikleriyle Ouz boylarına dayandığı için, Ouzca özellikler gösterir. Fakat, Anadolu'ya yalnız Ouz boyları yerleşmemiş, gerek XI. Yüzyıldan önce gerekse daha sonraları Ouzların dışında kalan diğer Türk boyları da Anadolu'ya yerleşmiştir. Zeynep Korkmaz, Bartın ve yöresi ağızlarında Ouz, Türkmen ve Kıpçak unsurlarının karışımını kaynağıyla bir tabakalamanın ortaya çıktığını dil verileriyle belirlemektedir (Korkmaz 2005, 162-178).

Türkiye Türkçesi ağızlarındaki dil verilerinden hareketle diğer Türk boylarının Anadolu'nun ekillenmesinde ve söz varlığının

a ızların söz varlı ı ortaya konmu tur* . Çe itli tarihlerde Anadolu'ya gelerek farklı yerlere yerle en bu göçmenler, Türkiye Türkçesi a ızlarına birçok kelime vermi tir. Derleme Sözlü ü'nde göçmenlerden derlenen bu kelimeler belirtilmi tir (Eren 1960, 296). (Meselâ, kiyik: yabancı/Kırım göçmenleri DS VIII, 2888; tepsemek: oynamak/Rumeli göçmenleri DS X, 3886; tınç: rahat/Karaçay a ireti DS X, 3914 vb. gibi). Ancak, Hasan Eren, Türkiye'ye yerle en bu Türk unsurlarına ait kelimelerin Derleme Sözlü ü'nde eksik oldu unu ve bunlara ait verilerin tam olarak tespit edilmesi gereklili ini de belirtir (Eren 1960, 296-297).

Tatar Türkçesindeki kelimelerin zamanla yerlerini Türkiye Türkçesindeki kar ılıklarına bırakması aslında kar ılıklı bir lehçe ili kisidir. Sonuçta ortada bir dil de i tirme olayı yoktur. Bir dilin iki lehçesinin kendi içindeki yer de i tirmesinden ibarettir. Osmaniye köyünde ya ayan Kazan Tatar Türklerinin söz varlı ı da geli en süreç içinde Türkiye Türkçesinin etkisiyle bazı de i ikliklere u ramı ve temel kelimelerin bir kısmı Türkiye Türkçesiyle ifade edilmeye ba lamı tir.

Söz varlı ındaki de i meleri ele aldı ımız Osmaniye Tatar a zı, Kazan Tatar Türkçesinin bir a zıdır (Özkan 1997, 61). Dolayısıyla bugün Osmaniye Tatar a zında Türkiye Türkçesiyle de i en kelimenin kar ılı ı olarak günümüz Tatar Türkçesindeki kar ılı ı verilmi tir. Söz varlı ındaki de i me gösterilirken madde ba ı olarak önce Türkiye Türkçesine de i en ekil verilmi , parantez içinde bu eklin bugünkü Tatar Türkçesindeki kar ılı ı gösterilmi ardından da Türkiye Türkçesine de i en ekil metinde geçti i ekliyle ya cümle halinde ya da kelime grubu ekinde sayfa numarasıyla birlikte gösterilmi tir.

Osmaniye Tatar a zında meydana gelen söz varlı ı de i meleri için temel kelimeler esas alınmı tir. Bu kelimelerin insan hayatında en çok yer alan ve günlük dilde en çok kullanılan kelimeler olmasına dikkat edilmi ve de i ikli e u rayan kelimeler yirmi üç ba lık altında gösterilmi tir. nceleme için gösterilen örnek cümle ve kelime gruplarındaki sayfa numaraları Fatma Özkan'ın "Osmaniye Tatar A zı" a zı adlı eserine aittir.

* Türkiye'ye yerle en di er Türk boylarının a ızları üzerine yapılan çalı malar için bkz. Tuncer Gülensoy-Ercan Alkaya, **Türkiye Türkçesi Ağızları Bibliyografyası**, Akça Yay., Ankara 2003.

OSMANİYE TATAR AĞZINDA DEĞİŞİKLİĞE UĞRAYAN TEMEL KELİMELER

1. Organlar

dudak (Tat. ir n): **dodağın**, közüün, қа ın boyadıқ (s. 71)

kalça (Tat. bot): **kalçamdan** vırdılar (s.103)

karın (Tat. korsak, ç, karın): çáy bilen **karıbızını** doydırıp (s. 84)

2. Tabiatla İlgili Kelimeler

çam (Tat. narat): **çam** ormannarında bıla (s.131)

çay (dere) (Tat. k çk ne yılga): o çaynıñ tigi ya ında (s. 81)

çimen (çireml k): toprağ istine, **çimenge** (s.133)

kurak (Tat. korı, yavımsız): havalarnıñ **kirak** kitken seneleri (s.134)

tarla (Tat. kır, basu): **tarlalarıız** bar (s. 82)

3. Yiyecek, İçecek ve Beslenmeyle İlgili Kelimeler

biber (Tat. borıç): domatesi, **biberi**, so anı (s. 74)

börek (Tat. pirog, bökken) : çı **bürekler** pi irebiz (s. 125)

ceviz (Tat. est rxan çiklev g): ni bılsa fındık, fıstık, **ceviz** (s. 79)

çekirdek (Tat. könbagı): **çikirdekler** satarlar (s.108)

çorba (Tat. ulpa): it **çorbası** salabız (s.110).

domates (Tat. pomidor, tomat): **domatesi**, biberi, so anı (s.74)

fındık (Tat. çiklev k): ni bılsa **fındık**, fıstık, ceviz (s. 79)

fıstık (Tat. p ste): ni bılsa fındık, **fıstık**, ceviz (s. 79)

hamur (Tat. kamır): peremeçnin kamırına açık **hamır** kò abız (s. 79).

ho af (Tat. kompot): ikmek, **huşaf** biliy (s.125)

karabiber (Tat. kara borıç): **karabiber**, tız kıyabız (s.110)

kıyma (Tat. far): **kıymasın** házirlerbiz (s.116)

köfte (Tat. kotlet): **köfteler** yasap (s. 99)

pancar (Tat. çög nd r): abiyimner **pancar** igeler (s.109)

pirinç (Tat. döğ): **pirniç** pilavı (s.125)

portakal (Tat. eflisun): limonnar, **portakallar** kòyıp (s. 80)

reçel (Tat. vareni): **reçil** kıvamına kilesiye kadar (s. 110)

sabahleyin erken (Tat. irten irtuk) : **sabahleyin irken** kulhuvallah okıp (s. 76).

ak am (Tat. kiç): **akşam** a kadar yirip kaytabız (s. 74)

gece (Tat. tön): kına **géc**elerinde oynana (s. 71), kırk gün kırk **gece** (s.118)

hafta (Tat. atna): bir **hafta** (s. 98).

sene (Tat. yıl): bu **sene** kimya mühendisi çı aca (s. 82)

yaz (Tat. cey): **yaz** küni yeti tirebiz (s. 74)

8. İnsanla İlgili Kelimeler

8.1. Akrabalıkla İlgili Kelimeler

baba (Tat. eti, ata): **babam** mında kıala (s. 82).

anne (Tat. eni): **annesi** üvey iken (s. 80).

dede (Tat. dew eti): **dedem** Ak eherge barıp k lgen (s. 82)

amca (aga, abıy, abzıy): **amcasından** da hat kile (s. 78).

dayı (Tat. aga. Tatar Türklerinde bugün dayıya genellikle “abıy” diye hitap edilir.): fanila yok didi **dayım** (s.104)

teyze (Tat. tuti): Tatar Türklerinde bugün teyzeye genellikle “apa” diye hitap edilir.): **tiyzemniñ** lı kildi (s.104)

hala (Tat. apa): min kaçıp **halamlar** a kitdim (s. 78), **halamnar**, eniyimner (s.101)

elti (Tat. kil nde): **elti**lerimniñ balaları (s.114).

görümce (Tat. kayınıgeç, kayın siñil): iki **körimcem** bar (s. 76)

dünür (Tat. koda, kodagıy): bir ki ini **düyürçü** ba ı diyeler (s.100).

eni te (Tat. cizni): bizniñ **enište** Fikret (s. 81).

torun (Tat. onık): **törin**bız bar (s.111)

üvey (Tat. ügi): annesi **üvey** iken (s. 80)

evlat (Tat. bala/balalar): indi **evlat** birmedi (s.105)

8.2. İnsani Münasebetlere İlgili Olan Kelimeler

akraba (Tat. karde -iru, tugan-tumaça): tanıdık, **akraba** malaylar filan kireler (s. 71)

delikanlı (Tat. ye y g t): **delikanlılar** da tire yaқта tıra (s.108)

erkek (Tat. ir): bir yaқта **irkek**ler kütüp tıra (s. 77)

hanım (Tat. xatın): **hanımım** da saw (s.128)

hısım akraba (Tat. tujan-tumaça): **hısım akraba** yanında s
ile mezler (s. 76)

kom u (Tat. kür): **komşular** da kitire (s. 77)

konu kom u (Tat. kür -kolan): **kañdil** gecelerinde ya lı pi irirge
konu komşu a (s. 77)

misafir (Tat. kunak): **misafir** kildi mi (s. 76).

nesil (Tat. buwın): üçüncü **nesil** (s. 82)

ni anlı (Tat. yere lgen): **nişanlımı** köriym (s.108)

sülale (Tat. tokım, buwın, dinastiya): ases **sülalem** (s. 82)

tanıdık (Tat. tanı): **tanıdık**, akraba malaylar filan kireler (s. 71)

yabancı (Tat. çit, çit ki i): **yabancılar** taraldıktan sınna (s. 71)

8.3. İnsan Ömrü ve Faaliyetleriyle İlgili Olan Kelimeler

ameliyat (Tat. operatsiya): **amelyetk** ap kittiler (s.103)

büyük (Tat. zur, olı): **büyükler** yanında gençler oturmaz (s. 76)

durum (Tat. xel, exvel): bu **durum** a tü ürdüğüz (s.126)

dü ün (Tat. tuy): köy **düğünü** istemiy (s.100)

fiyat (Tat. beye, xak): gübreleriniñ **fiyatları** (s.133)

genç (Tat. ya): büyükler yanında **gençler** oturmaz (s. 76).

hastalık (Tat. avıru, çir): miña bir **hastalık** kildi (s.104)

hayat (Tat. tormı): kilinnerniñ **hayatları** daha zor (s. 76)

hediye (Tat. bülek): bala a **hediye** kitireler (s. 98)

ıslık (Tat. sızgıru): **ıslık** çalalar kızlar a (s. 108)

istek (Tat. t lek): üz **isteyigiz** bile mi? (s. 91)

mektup (Tat. xat): **mektupları** kile (s.115)

nadas (Tat. tuñga söru): **nadas** itebiz (s.132)

ni an (Tat. yere ü): **nişan** ta ıp kaytabız (s.123)

ses (Tat. tavı): **ses** tavu çı aran ki iler (s.130).

enlik (Tat. atlık, beyrem tantanası): **şennikler** yasap kaytabız
(s.115)

8. 4. İnsanın Duyu ve Duygularıyla, Mizacıyla İlgili Olan Kelimeler:

e lence (Tat. uyn, irmek): **değişik** e lenceler bar iken (s. 101)

huy (Tat. xolık, tabıgat, xarakter): ta lamıybız biz alarnı,
huyubızını (s. 77)

kolay (Tat. ciñ l, uñay): Tatarlarınñ adetleri **kolay** (s. 76)

aka (Tat. ayartu, kölk): **şakalarımızdan** bir denesi de (s. 71)

zor (Tat. avır, kıyın): kilinnerniñ hayatları daha **zor** (s.76).

9. Çeşitli meslek ve iş adları

amele (Tat. ç): **amele** kitirebiz (s.133)

çiftçi (Tat. ig neç): átiyim **çifçi** (s. 124)

çiftçilik (Tat. ig neç l k): **çiftçilik** bilen o ra alar (s. 109),

çoban (Tat. kötüç): yalnız **çoban** bılalarıyı (s. 79)

kasap (Tat. itç , it kisüç): **kasaptan** alabız (s. 74)

muhtar (Tat. starosta, avıl starostası): min ösmaniye iski **mıhtarı** (s.128)

10. Yer, Yerleşim ve Mekân Bildiren Adlar

banyo (Tat. vanna): hazır indi **banyō** (s. 80)

dükkân (Tat. kib t): bir **dikan** açiyim (s. 105)

harman (Tat. ındır): **harman** yirinde (s. 86)

kö e (Tat. poçmak): kızını kaçırıp **küşe** e ötürtalar (s. 108)

köy: **köyde** çerez filan ... alıb a ıylar-iken (s. 73).

kümes (Tat. tavık k teg , tavık abzarı): **kümeske** su koyıp (s. 76)

oda (Tat. bülme): bir **odasın** mesçit yasa annar (s. 81)

samanlık (Tat. salamlık, piçenl k): **samannıkça** kızlar cıyıla (s.108)

11. Çeşitli Nesne, Eşya ve Araç Adları

araba (Tat. ma ina): barabız, **arabalar** bilen (s. 123)

ayakkabı (Tat. ayak k y m , botinka, kata): **ayakkabısınıñ** astına (s. 72)

bardak (Tat. stakan): bir **bardak** su (s. 71)

boru (Tat. torba, truba): **boru** alasın (s. 133)

bula ık (Tat. savıt-saba): **bulaşıqlarını** yuvam (s. 115)

ceket (Tat. pidjak, kurtka): **ciketniñ** veya hırқанın c ninnen **qaratabız** (s. 71)

çorap (Tat. oyık, oyıkba): **çorab**-örem (s. 115)

davul (Tat. baraban): **davulnı** çala ba la aç (s. 117)

duvar (Tat. stena, ta koyma): **duvar** yasa annar (s. 94)

fanila (Tat. mayka): bir dene **fanila** alınma an (s. 104)

fırın (Tat. miç): ceryan **fırınları** çıktı (s. 79).

hırka (Tat. bi met): cicketniñ veya **hırkanın** c ninnen qaratabız (s. 71)

ilaç (Tat. daru): **ilaç** fazlarağ atsañ (s. 132)

kapak (Tat. kapkaç): **kapak** qaratabız (K21, 110)

kapı (Tat. i k): kız ya ı **kapını** qaratalar (K21, 72).

kolonya (Tat. odekolon): **kolonya** bilen (s. 77)

kuma (Tat. tukıma): bir **kumaş** iteklig (s. 99)

mendil (Tat. kulyavlık, tastımal): marama, tastımal, **mendil** (s. 125)

örtü (Tat. yapma, yapkıç): a şana **örtileri** yasıybız (s. 102)

para (Tat. akça): **para** ıçırma oyını (K21, 71), **para** yoğ (s. 105)

salıncak (Tat. tagan): **salıncaklar** kırıp (s. 115)

tepsi (Tat. padnus): şamırını **tepsinin** zorlı nda (s. 110)

terlik (Tat. ba mak): **terlikler** yasıybız (s. 102)

tren (Tat. poezd): **tirenge** minmek (s. 78)

12. Dinle ve İnançla İlgili Olan Kelimeler

cami (Tat. zur meç t, cemig): **camılar** a da muqabile e kiTebız (s. 77).

hoca (imam) (Tat. mulla): **hucalar** ayrı bıla (s. 77)

müslüman (Tat. mös İman): **müslüman** ki iler dip mini berdiler (s. 78)

13. Eğitim İle İlgili Olan Kelimeler

e itim (Tat. megarif): **eğitim** durumu nasıl idi (s. 96)

okul (Tat. mektep): **okul** a kilsin (s. 109)

ilkokul (Tat. ba langıç mektep): **ilkokulını** Kırihüük'te oğıdım (s. 109)

ortaokul (Tat. urta mektep): orta**okul** filan yoğ (s. 74).

ö retim (Tat. ukıtu, b l m): yani bir e itim, **öğretim** (s. 96)

ö retmen (Tat. ukıtuçı): lise **öğretmeni** (s. 82)

talebe (Tat. ukuçı, student): kız **talebelerge** (s. 109)

14. Zamirler

o (Tat. ul): **o** yıldızlarını körgen bıla (s. 71)

kendi (Tat. üz): biraz **kendimizi** topladık (s. 128).

bazı (Tat. kayb r, begzı): cezalardan **bazıları** (s. 72), **bazısı** balık pi ire (s. 108)

hepsi (Tat. barısı): hıristiyan yasadı alarnın **hepsiñ** (s. 91)

herkes (herk m): **herkes** ki isine **köre** (s. 72), **herkez** anı tarif iTe (s. 72)

her ey (Tat. bar nerse): samawarı, çınıya ı, **herşey**si (s. 93)

kimisi (Tat. kayb rs , b rers): **kimisine** ezan eyttirdik (s. 71).

kimse (Tat. hiçk m): **kimsesi** de yo ğiken (s. 80)

ey (Tat. nerse, ni): oynnarıbizdan bir denesi de **şey** (s. 72), neyse bir **şey** yapmadılar (s. 85)

15. Sayılar

buçuk (Tat. yarım): bir **bıçık** teneke un (s. 76), se at sigiz **pıçıkta** (s. 103)

16. Temel Renkler

beyaz (Tat. ak): **beyaz** pamukçuğ boldımydı (s. 76)

kırmızı (Tat. kızıl): ol **kúkeyler kırmızı** bula (s. 73).

siyah (Tat. kara): ya a **siyahların** (s. 132)

renk (Tat. tös): **rengini** eyte (s. 72)

17. Soru Kelimeleri

acaba (Tat. elle): **kúyge** kili tarihi **acaba**, kaç tarihinde? (s. 92)

hangi (Tat. kaysı): **hangi** vasıta bilen kildigiz (s. 91)

kaç (Tat. niçe): **kaç** balañ bar (s. 111)

nasıl (Tat. niç k, nindi): mınnan **nasıl** çıkқан (s. 90)

18. Sıfatlar

bazı (kayb r, begzı): **bağzı** ki iler (s. 81)

belirli (anık, bilg l): **bilirli** bir raqamı bar (s. 134)

belli (Tat. bilg l): **belli** miktarda para sıryıbiz (s. 72)

bir sürü (Tat. aktıy): **bir sürü** i bar (s. 74)

birkaç (Tat. b rniçe): bir **kaç** senedir (s. 74)

çe it (Tat. tör, törl törl): **çeşit çeşit** kamırları bıla, her türlüünden tabi (s. 73)

de i ik (Tat. törl): **değişik** e lenceler bar iken (s. 101)

fazla (Tat. küp, kübrek): mında **fazla** bahçe yok (s. 74).

geni (Tat. kiñ): g yet **keñiş** (s. 91)

ilk (Tat. b r nç): avılınıñ **ilk** mollası (s. 95)
 koca (büyük) (Tat. zur, kiñ): **ķoca** bir yir (s. 103)
 öbür (Tat. t g , ik nç): ç i meniñ **öbir** ya ında (s. 93)
 pahalı (Tat. beyel , kıybat): gübre biraz **pahalıraq** (s. 133)
 parça (Tat. kisek, öl): **parçala** a bülebiz (s. 122)
 topal (Tat. aksak): aya ı **topal** buldı (s. 127)
 ucuz (Tat. arzan, oçsız): gübre ezgine **ıczıraq** (s. 133)
 uzak (Tat. yırak): **ızaķtan** kilgen (s. 115)
 yorgun (Tat. arıgan): min **yorķun** idim (s. 81).
 yuvarlak (Tat. tügerek): **yuvarlaķ** bir yirge (s. 134).

19. Zarflar

arada (Tat. kayb r vakıtta): biz de **arada** kitsek kitebiz (s. 109)
 aynı (Tat. b r uk, ul uk): til **aynı** da, lehçe ba ĳa (s. 87)
 baya ı (Tat. aktıy): **bayaķı** bir sene mi filan (s. 92)
 beraber (Tat. b rge, b len b rge): **beraber** ikibiz biyitdik (s. 76)
 bir ey (Tat. b rnerse, b rni): min **bişey** diyemiym (s. 106)
 böyle (Tat. bolay, mondıy): ĳına gecesinde **böyle** e leniriz (s. 72).
 bu ekilde (ulay, undıy, ul kil): **bu şekilde** it beli ini yasiybız (s. 110)
 çok (Tat. bik): **çok** muntazam tügil (s. 83)
 ekseriyetle (Tat. küpç l k b len): **ekseriyetle** ĳabile ayrılı ĳları da bar (s. 87)
 epeyce (Tat. aktıy): **ıpiyce** çalı ĳannan sora (s. 85)
 gayet (Tat. aktıy, citerl k derecede): Tatarlarınñ lehçesi **ģayet** ince (s. 87)
 hakikaten (Tat. ç ınlap, ç ınnan da): **haģıģatan** azbarda at yok (s. 85)
 hemen (Tat. bik tiz, unda uk, tizden): **hemen** turdık (s. 85)
 hemen hemen (Tat. diyerl k): **hemen hemen** hepsi bar (s. 134)
 hep (Tat. g l, devamlı): eveli **hep** kıyıda tarta dırıyķ (s. 111)
 hep beraber (Tat. barı b rge): iģe kirebız **hep beraber** (s. 71)
 her gün (Tat. kön sayın): **her kün** cıyın yasiylar (s. 100)
 herhalde (Tat. mögayın, ixtimal): Ufa'dan biķ yok **heralda** (s. 88)

- hızlı (Tat. tiz, tiz tiz): **hızlı hızlı** balası bilen ep ep yerigenner (s. 117)
- ilk önce (Tat. ba ta, iñ l k): **ilk önce** Kur'an-Kerim kile (s. 100)
- ilkin (Tat. aldan): ava kitebiz **ilkin** (s. 131)
- ince (Tat. yuka, n çke): **ince**gene ceyebiz (s. 110)
- iyice (Tat. eybetlep): **iyce** karanlık bılacak (s. 72)
- katiyen (Tat. b rkayçan): **kıattiyen** malaylarını kitirmiyelerini (s. 108)
- kere (Tat. mertebe, tapkır, kabat): üç **kere**de bilmese (s. 72)
- nasıl (Tat. niç k): **nasıl** ise, bir bir haber kilmedi (s. 84),
- ne ekilde (Tat. nindi, ni rev l): **ne şekilde** te ekkül ve teessüs ittiklerini (s. 83)
- orda (Tat. t g nde, unda, anda): tam bir sene **orda** yattı (s. 86).
- önceden (Tat. borınnan, borıngıdan): **önceden** bir Sağ bilen Suğ digen (s. 99)
- öte (Tat. t g , ik nç) : **öte** yanda eh Ruh'a kadar dayanıyor (s. 82).
- öyle (Tat. alay, ulay, undıy): tarih **öyle** bir fendir ki (s. 83)
- sefer (Tat. yulı, tapkır): bu **sefer** zmir'de isyan çıktı (s. 87)
- serbest (Tat. ir kl , bu): **selbes** kalabız (s. 107)
- imdi (Tat. xez r): **şimdi** min, kayda mevlid bılsa (s. 77).
- taha (daha) (Tat. daha kelimesi kelimenin sonuna “-rak/-rek” eki getirilerek kar ılanır: tizrek gibi.): kimnin ismi **taha** tiz silinse (s. 72), bizniñ tur an yiribiz **taha** aru (s. 82).
- tamamen (Tat. tamam, böt nley): Tatar milliyetçili in **tamamen** a ılama istiybiz (s. 130)
- yava (Tat. akrın, akrın gına): **yavaş yavaş** karda ım Abdurrahman blen (s. 84)

20. Edatlar

- beri (Tat. birl): Hacı Huiskitar'dan kilgennen **beri** (s. 107)
- do ru (Tat. taba): kötüge **doğru** kitkenin (s. 89).
- önce (Tat. l k, alda): irtán bılmadan **önce** (s. 73)

sonra* (Tat. soñ): ònlar geldikten **sonra** (s. 97), annan **sura** (s. 103)

21. Bağlaçlar

ancak (Tat. tik, lekin, fekat): **anca** körirli bıla tabi (s. 72)

bile (Tat. xetta, da): haberim **bile** yok (s. 103)

hani (Tat. bit): min **hani** birkaç senedir mında eetmim (s. 74)

i te (Tat. m ne): türlü türlü **ište** aqalar, cezalar, yrlatabız (s. 71)

neyse (Tat. yarar ind): **neyse** uzatmıyalım (E55, 81), **neyse** bir ey yapmadılar (s. 85)

sadece (Tat. barı, tik, gına): **sadece** ĩ yasamaq tügil (s. 73)

tabi (Tat. elbette): anca körirli bıla **tabi** (s. 72)

veya (Tat. yeki): ciketniñ **veya** hırqanın c ninnen qaratabız (s. 71)

veyahut (Tat. yeki): bir balası bolma annar **veyahut** askerlikke kitelmiy kal an (s. 85)

yahut (Tat. yeki, yeise): otız **yahud** kırık h ne kadar (s. 92)

zaten (Tat. asılda, çımında): **zaten** hocalar da haber yibergen (s. 109)

22. Ünlemler

evet (Tat. ey): ol i te ol, **ávát** (s. 94), **evet** (s. 95)

he (Tat. ey): he, qomonist çıqqançı, qar vaqıtında (s. 91)

yav (Tat. ya, ye): **yav** ılay ılay oħuduk (s. 81)

buyur (rexim it): **buyur** digenner (s. 125)

23. Temel Fiiller

abdest al- (teharet alu): **aptesler** alınıp (s. 73)

akla gel- (Tat. iske kilü, iske tö ü): sonundan **aqlına kile** (s. 81)

aktar- (Tat. küç rü, añlatu): min sizge **aqtarır** a çalı iym (s. 99)

ara- (Tat. zlew): biz indi at **ariy**, at izlep yeri en va ıtda (s. 86).

avun- (Tat. yuwanu): mektup bilen **awunabız** (s. 115)

ba ı la- (affet-) (Tat. gafu itü): **bağışlap**, çı arıp yibergenner (s. 126)

* Bugün Tatar Türkçesinde “sonra” kelimesi edat olarak çok seyrek kullanılmaktadır. Sonranın yerine yaygın olarak “son” edatı kullanılır. bk. Ercan Alkaya, **Kuzey Grubu Türk Lehçelerinde Edatlar**, Manas Yay., Elazı 2007, s. 575-586.

bahset- (Tat. süz alıp baru, söylew): biraz da Hızır lyes'den **bahsit̄im** (s. 73).

bak- (karaw): ezrek **baḳam** (s. 103).

bayramla - (Tat. beyrem itü): büyüklerle **bayramlaş**ıyoz (s. 97)

besle- (Tat. asraw): neste bulsa özibiz **besli** dıriyḳ (s. 74)

bırak- (Tat. kaldıru): dedemni mında **bıraḡ**alar (s. 82).

biç- (Tat. uru, çabu): iginnerni **biç**eler (s. 109).

çalı - (Tat. lew): ipiyce **çalış**ḳannan sora (s. 85), üzim **çalış**tım (s. 124).

çalı - (Tat. tırı u): min sizge aḳtarır a **çalış**ıym (s. 99)

çevir- (Tat. eylend rü, ornaw): mescitniñ ornın da bile **çevir**ip (s. 95).

da ıl- (Tat. taralu, tarkalu): guberlerden soñra **daḡıl** annarına iyez d̄iler (s. 89).

iste- (Tat. t lew, soraw): **istegen** ki i (K21, 71), kızlar **köyni**
istemiler (s. 75)

kapat- (Tat. yabu): kız ya ı **kapını kapat**

zorla- (Tat. mecbur itü): ıristiyanlıkka **zorli** ba la an (s. 91)

Temel kelimelerde görülece i üzere, Kazan ve çevresinden Türkiye'ye göç eden Tatar Türklerinin lehçelerinde yüz yıllık bir zaman diliminde temel söz varlı ı önemli ölçüde de i mi tir. Yalnız yukarıda verilen örnekler; ya , cinsiyet ve e itim durumuna göre farklılıklar göstermektedir. Temel kelimeler, özellikle gençlerde veya erkeklerde daha çok de i ime u rarken kadınlarda ve bulundu u yöreden dı arıya çıkmamı ki ilerde daha az de i ikli e u ramakta veya her iki lehçedeki biçimiyle kullanılmaktadır.

Osmaniye Tatar a zındaki kelimeler, yerlerini Türkiye Türkçesindeki kar ılıklarına bırakmakla birlikte, bazı kelimelerin zaman zaman Tatar Türkçesindeki ekliyle de kullanıldı ına ahit olunmaktadır. Dolayısıyla kullanıcılara ba lı olarak ikili bir kullanım görülmektedir. Bu durum iki lehçelilik oldu una i aret etmekte ise de, de i menin yönü Türkiye Türkçesine do rudur. Mesela, Tatarcası “avıl” olan ve metinde “ imdi **awıl**da çaqnı (s. 81)”, “**awıl** yerinde (s. 83)” örneklerinde geçen “köy” anlamındaki kelime, bir çok yerde Türkiye Türkçesindeki “köy” kelimesiyle de i mi tir. **köy**de çerez filan ... alıb a ıylar-iken (s. 73), “**köy**de hezir ilkokul bar (s. 74)”, “**köy**de ö rendik (s. 83)”, “**köy**de büyüklerle bayramla ıyoz (s. 97)”, “**köy**niñ ileri kilgennerni (s. 99) vb.

Yine birçok kelimenin ikili kullanımına rastlanmaktadır. Mesela TT. “kapı”, Tat.T. “i k”: kız ya ı **kapını** kapatalar (s. 72), çaysısı **eşigden**, çaysısı terezeden çı ıp (s. 85); TT. “kırmızı”, Tat. T. “kızıl”: ol **kú**keyler **kırmızı** bula (s. 73), **kızıl** ögiz (s. 117); TT. “eni te”, Tat. T. “cizni”: bizniñ **enişte** Fikret (s. 81), alarnıñ **yizneleri** Abdurrahman Molla (s. 88) vb. Hatta zaman zaman aynı metinde, aynı ki i tarafından kelimelerin ikili kullanıldı ı görülmektedir. Mesela, TT. “o”, Tat. T. “ul”: **o** yıldızlarını körgen bıla (s. 71), **ol** eyte i te (s. 72); TT. “önce”, Tat. T. “alda”: irtán bılmadan **önce** (s. 73), kilin kitmeden **alda** (s. 73). Bazen de aynı cümle içinde ikili kullanıma rastlanır. TT. “konu -”, Tat. T. “süyle -“: çaynana çaynata yanında **konuşmazlar**; çısım akraba yanında **sileşmezler** (K57, 76)”; TT “ses”, Tat. T. “tavı ”: **ses tavuş** çı aran ki iler (s.130)

Tatar Türkçesindeki kelimelerin Türkiye Türkçesine dönü tü ü örnekler ki iden ki iye de de i iklik göstermektedir. Özellikle gençlerde ve erkeklerde kelime de i tirme daha fazlayken,

bulduklar yerden da ya ç kmam ya l ki ilerde ve özellikle de kad nlarda daha azd r. Mesela 21 yadaki bir genç kz “na gecesinde böyle e leniriz (s. 72) örneinde “böyle” zarf n kullan rken, ayn kelimeyi 89 yandaki yal bir erkek Tatar Türkçesiyle “b lay” ve “mund y” olarak kullanmaktad r: b lay iteb z (s. 85), mund y m ntazam uram (s. 94). Yine 19 yadaki birisi “büyük” s fat n “büyüklerle bayramlayoz (K19, 97)” kullan rken, 46 yandaki birisi ayn kelimenin Tatarcas “zur” kullanmaktad r: ž m n iñ z rs n stanbul a birdim (s. 111).

Bununla birlikte Tatar Türkçesindeki söz varl de i mesi yukar daki örneklerde görüldü gibi yaln zca gençlerde ve erkeklerde de il, her ya grubunda ve cinsiyette görülebilmektedir. Amalyar n ve kad nlar n lehçelerini daha çok muhafaza etmekte ve bunları kullanılabilmektedir. A a da dei ik ya grubu ve cinsiyetten veredimiz metin örnekleri söz varl de i iminin niteli i konusunda bir fikir verebilir.

1. Abdulhamit Polat, Erkek, Ya 89: ayt açt n kine tr iyge barsam, minim at azbarda t ra. Ni buld sin kitkennin sora kilip eyttiler, malaylar, harman yirinde siniñ at ñn lapy kitkennin, dip haber brdiler de, annan ar Abdurahman kitip al p kildedi ani y rahmetlik. Bu at ulay tip Yunandan utulup aytd (s. 86).

2. Rabiâ Aymergen, Bayan, Ya 58: Báyrám kildi mi didi, çitke kiterge bik y n b la balaay m, didi. Bizniñ bir Pakize kilin bariyi. rtip t ra d ri yi, hemen kitergearap t ra d r y. ndi kite balad m etiyniñ özi ya lana d r y, yalana bal y. Mine, balam kite d ri y, mine b lar ázir na indi báyrámni ya miyça kiteler. ndi minimki de lay b ld , balaay m, mine sin de iylendirirsiñ de çitten al rs ñdi üzimniñ Tatar tilimi de n tt m, kilinge Tirkçe siym, balalar a Tirkçe siyliym dip (s. 107).

3. Özcan Yafay, Erkek, Ya 30: Köyib zde eweli ba milliyetçilikni, Tatar milliyetçili in tamamen alama istiybz. Biraz da ani yabanc lar bar, tan kilgenner bar. Alar bizniñ köyniñ bu milliyetçili in b zalkilgnya neabse (keñ) köybirina at r acya

ancak kendi tabii ortamında konu ulursa varlı mını ve geli imini devam ettirebilir. Dil ili kilerinde etkile menin yönü daha çok, yönetenden yönetilene, merkezden ta raya, güçlüden zayıfa, üretenden tüketene do rudur (Buran 2006-2007, 43-44). Dolayısıyla bu kural Türkiye Türkçesi ile Tatar Türkçesi arasındaki ili kilerde de i lemektedir.

Türkiye’de ya ayan Tatarlar, Osmaniye Tatar örne inde oldu u gibi, azınlıkta olmaları, kendi co rafyalarından ve do al ortamlarından uzak bulunmaları, Türkiye’deki okullarda okumaları, büyük ehirlerde ya amak istemeleri, Türkiye Türkleriyle evlenmeleri, e itim, i , ticaret, askerlik gibi yollarla Türk toplum hayatına etkin bir ekilde katılmaları gibi birçok durumdan ötürü, söz varlı mını de i tirmekte ve giderek Türkiye Türkleri içinde erimektedirler.

Osmaniye Tatar Türkçesi metinleri üzerinde yaptığımız incelemeye göre 309 kelimenin de i ikli e u radı ı tespit edilmiştir. Yukarıda gösterdiğimiz de i en kelimeler aslında bu kadarla sınırlı de ildir. Metinlerin sınırlı olması ve belirli konulara yer vermesi dolayısıyla de i en kelimelerin daha çok oldu u söylenebilir. Ayrıca Tatar Türkçesi ve Türkiye Türkçesi aynı dilin iki lehçesi oldu u için temel kelimelerin büyük bir bölümü aynıdır. Dolayısıyla söz varlıkları büyük ölçüde ortaktır.

Türkiye Türkçesi ile Tatar Türkçesi farklılıklarına ra men, aslında, aynı dilin iki koludur. Sonradan olu an yüzlerce yıl farklı co rafyalarda de i ik etkilere maruz kalarak ya ama zorunlulu u bazı farklılıkları meydana getirerek lehçe le meyi do urmu tur. Bugün Tatar Türkçesiyle beraber özellikle Rusya içinde bulunan di er Türk lehçelerinin Rusça içinde eridi i ve Türkçenin ortadan kalkmaya yüz tuttu u dü ünülürse, Tatar Türkçesinin en azından Türkiye Türkçesi içinde erimesi ve sonuçta Türkçeden kopmaması sevindiricidir.

KAYNAKLAR

- AKSAN Do an (1996). **Türkçenin Sözcük Varlığı**, Engin Yay., Ankara.
- AKSAN Do an (1998). **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim**, TDK Yay., Ankara.
- ALKAYA Ercan (2007). **Kuzey Grubu Türk Lehçelerinde Edatlar**, Manas Yay., Elazığ .
- BURAN Ahmet (2001). “Yabancı Diller Karşısında Türkçe”, **Türk Yurdu**, C. 21, S. 162-163,ubat-Mart, s. 79-82.
- BURAN Ahmet (1996). **Anadolu Ağzlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri**, TDK Yay., Ankara.
- BURAN Ahmet. (2006).“Karma Diller ve ki Örnek: Klasik Osmanlıca ve Kürtçe”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (Prof. Dr. Tuncer Gülensoy Arma anı Özel Sayısı), S. 20, s. 19-33.
- BURAN Ahmet (2006-2007). “Ahmet Buran ile Dil Üzerine Röportaj (Röp. Taner Namlı)”, **Bizim Külliye**, S. 30, (Aralık-Ocak-ubat), s. 40-44.
- BURAN Ahmet (2007). “Türkçede ve Türkiye Türkçesi Ağzlarında /s Meselesi”, **IV.Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı** (24-29 Eylül 2000, İzmir), Bildiriler, C. II, TDK Yay., Ankara, s. 2107-2112.
- BURAN Ahmet-Ercan Alkaya (2006). **Çağdaş Türk Lehçeleri**, Akça Yay., Ankara.

Türk Lehçeleri Arasında Sözcük Alı Veri i

MAXMUTOVA L. T.-M. G. Möxemmediyev-K. S. Sabirov- . S. Xanbikova (Red.) (1977). **Tatar Télienñ Añlatmalı Süzlégé I** A-Y, Kazan.

MAXMUTOVA L. T.-M. G. Möxemmediyev-K. S. Sabirov- . S. Xanbikova (Red.) (1979). **Tatar Télienñ Añlatmalı Süzlégé II** K-S, Kazan.

MAXMUTOVA L. T.-M. G. Möxemmediyev-K. S. Sabirov- . S. Xanbikova (Red.) (1981). **Tatar Télienñ Añlatmalı Süzlégé III** T-H, Kazan.

OCAKLI Arzu Kılınç (2002). “XIX. Yüzyılda dil-Ural Bölgesinden Anadolu’ya Göçler”, **Türkler**, C. 13, **Yeni Türkiye** Yay., Ankara, s. 896-905.

ÖNER Mustafa (1998). **Bugünkü Kıpçak Türkçesi**, TDK Yay., Ankara.

ÖZKAN Fatma (1997). **Osmaniye Tatar Ağzı**, TDK Yay., Ankara.

Türkçe Sözlük (2005). 10. Baskı, TDK Yay., Ankara.